

БАЗОВІ КОНЦЕПЦІЇ ГЕНДЕРУ

План:

- 1) Стать та гендер – біологічні та соціальні відмінності.
- 2) Маскулінність, фемінінність та андрогінність як біо-соціо-психологічні моделі поведінки.
- 3) Гендерні стереотипи, соціальні стереотипи як соціально-психологічні детермінанти між групових відносин.

Ключові слова: стать, гендер, маскулінність, фемінінність, андрогінність, гендерні стереотипи, соціальні стереотипи.

Стать (sex) та гендер (gender) – біологічні та соціальні відмінності.

Стать – найсуттєвіша характеристика диференціації живих істот, індивідуалізації людського Я. Автори вітчизняного підручника «Гендерна психологія» (Т. Говорун та О. Кікінежді) подають наступне визначення статі: «Стать біологічна (акушерська) - сукупність морфологічних (будова тіла), фізіологічних і генетичних особливостей, які забезпечують розмноження організму».

- Біологічна стать – це основні фізіологічні відмінності чоловіка і жінки, включаючи статеві органи, гормони, вторинні статеві ознаки (яскраво виражені видимі фізичні риси), хромосоми і гени, що визначають всі ці характеристики.

- Стать – це сукупність генетичних і морфо-фізіологічних особливостей, що забезпечують статеве розмноження організмів.

- Біологічна стать людини – це сукупність анатомічних, фізіологічних, біохімічних і генетичних характеристик, що відрізняють чоловічий організм від жіночого і здатних застосовуватися окремо або у комплексі для ідентифікації і розрізнення чоловіка і жінки.

Вважається, що існує три основних теорії гендера:

1. Теорія соціального конструювання гендеру;
2. Гендер як стратифікаційна категорія;

3. Гендер як культурна метафора.

Псевдогендерними дослідженнями називають такі праці, де це поняття використовується в якості синоніма поняття «стать» або в якості синоніма «соціостатевої ролі».

Згідно з феміністськими антропологами гендер є соціальною конструкцією. У межах жіночих досліджень це, насамперед, розуміння гендеру як *ідеологічного Конструкту і як Суб'єктивності*.

Цей підхід ґрунтується на таких засадах:

1) Гендер конструюється шляхом соціалізації, розподілу праці, системою гендерних ролей, сім'єю, засобами масової інформації, які створюють різні можливості для розвитку чоловіків і жінок;

2) Гендер формується й індивідами – на рівні їхньої свідомості (гендерної ідентифікації), прийняття заданих суспільством норм і підлаштування під них (одяг, зовнішність, манера поведінки тощо). Формувати гендер – означає створювати такі відмінності між хлопчиками і дівчатками, чоловіками і жінками, які є культурними, а не природними, сутнісними, біологічними.

Сьогодні гендер розглядають як соціальний конструкт, реально існуючу систему міжособистісної взаємодії, за допомогою якої створюється, підтверджується та відтворюється уявлення про чоловіче та жіноче як категорії соціального рівня. Т. Говорун та О. Кікінежді вважають, що гендер - «соціально-психологічна характеристика, набута в процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка чи жінку і значною мірою визначається особливостями культури, традицій, звичаєвості, виховання, соціальними очікуваннями». Іншими словами, гендер – це соціальна стать.

Маскулінність, фемінінність та андрогінність як біо-соціо-психологічні моделі поведінки

Як зазначають дослідники, маскулінність і фемінінність - це системи властивостей особистості, що традиційно вважаються чоловічими чи жіночими. Це певні психологічні характеристики особистості, які

визначають відповідність власній психологічній статі, гендерним ролям та стереотипам, формам поведінки, стилям та способу життя, особливості самореалізації, формування цінностей, установок, світоглядних позицій тощо. В області сучасних соціальних наук існують різні концепції маскулінності та фемінінності, що варіюються від есенціалістської до соціально-конструктивістської.

Відповідно до психологічного підходу, фемінінність та маскулінність - система рис особистості, виокремлення яких пов'язане з конкретними психодіагностичними тестами (методики вимірювання фемінінності / маскулінності).

Сьогодні набув поширення континуально-альтернативний підхід щодо статево-рольової моделі особистості, який корелюється саме із соціально-конструктивістським підходом у інших науках. Континуально-альтернативна модель припускає наявність в одній особистості фемінінного і маскуліного початків, які взаємодоповнюють один з одним й утворюють цілісну особистість.

Біполярна модель гендеру піддана критиці С. Бем, яка доводила, що практично не існує особистостей, які можна було б категорично віднести до "чистого" фемінінного чи маскуліного типу. С. Бем обґрунтувала можливість існування іншого типу гендеру - андрогінного. На відміну від дихотомічного і континуально-альтернативного підходу, андрогінна модель представляє фемінінність і маскулінність як незалежні один від одного утворення. С. Бем виокремила чотири моделі гендеру: фемінінний, маскуліний, андрогінний та недиференційований. Модель андрогінної поведінки виявилася найефективнішою у функціонуванні егалітарної сім'ї та забезпеченні партнерських міжстатевих взаємин. Андрогінні якості пов'язані з високою самооцінкою, самоповагою, з позитивною концепцією Я. На відміну від андрогінного типу гендеру, який поєднує в собі маскулінність і фемінінність, недиференційований тип має низький рівень за обома показниками.

Т.Дороніна стверджує, що "континуально-альтернативна" концепція є основою статевого виховання / навчання, у той час, як "андрогінна"

концепція становить основу виховання / навчання гендерного. Саме ця концепція підкреслює не лише взаємне існування маскулінного, фемінінного, андрогінного та невизначеного типів гендеру, а й обґрунтовує можливість існування множинної варіації гендерних моделей особистості.

Гендерні стереотипи, соціальні стереотипи як соціально - психологічні детермінанти між групових відносин

Термін „соціальний стереотип” належить У. Ліппману. Стереотип - це упорядковані, схематичні, детерміновані культурою уявлення особистості про світ, що заощаджують її зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції і права. Під соціальним стереотипом, як відзначає В.С. Агєєв, розуміють спрощений, схематизований, емоційно пофарбований і надзвичайно стійкий образ якої-небудь соціальної групи чи спільності, що з легкістю поширюється на всіх її представників. Когнітологи, тобто фахівці із ментальних схем, пізнавальних моделей схильні розглядати стереотип як продукт автоматичного процесування, автоматичної переробки інформації.

Виділяють позитивні та негативні функції соціальних стереотипів.

Позитивні функції:

- комунікативна - трансляція в сучасність досвіду (традицій, звичаїв, звичок, культури) минулого;
- регуляторна та апелятивна - забезпечення еталонами (моделями, стандартами поведінки) відповідно до соціалізаційних вимог та спонукання до їхнього наслідування;
- інформаційно-пояснювальна - тлумачення людських дій через надання готової інформації, що дозволяє передбачати різні форми людської поведінки.

Негативні функції стереотипів:

- емоційно - оцінну (відповідає стереотипу - добрий; не відповідає - поганий);
- афективну - поділ людей на "своїх" і "чужих" (хоча частина дослідників вважає, що стереотип «ніколи не має емоційного чи афективного

забарвлення» ;

- функцію захисту норм, що гальмує появу нових форм людської поведінки, оскільки подає готові взірці; а також функцію контролю за дотриманням суспільних вимог (все, що не відповідає нормі, є маргінальним).

Всі існуючі гендерні стереотипи можна розділити на

такі групи:

- 1) *Стереотипи маскулінності-фемінності.*
- 2) *Стереотипи, що стосуються змісту праці чоловіків і жінок*
- 3) *Стереотипи, що пов'язані з закріпленням сімейних і професійних ролей відповідно до статі.*
- 4) *Стереотипи, що пов'язані з привабливістю, критеріями оцінки зовнішності чоловіка та жінки.*

Аналізуючи негативну роль гендерних стереотипів в розвитку особистості Ш.М. Берн відзначає, що:

- 1) існуючі стереотипи образів чоловіка і жінки діють як збільшувальне скло: відмінності між чоловіками і жінками підкреслюються в набагато більшому ступені, ніж вони є в дійсності;
- 2) існує різна інтерпретація й оцінка тієї самої події залежно від того, до якої статі належить учасник цієї події;
- 3) під впливом гендерних стереотипів гальмується розвиток тих якостей особистості, що не відповідають даним стереотипам, а отже чоловіків змушують бути маскулініними, а жінок фемінними, навіть тоді, коли це не відповідає їх прагненням та бажанням;
- 4) гендерні стереотипи ускладнюють професійну самореалізацію саме жінок, завдяки дії стосовно них феномену „скляної стелі" та „закріпленню" за ними сімейної, а не професійної сфери.

Гендерні стереотипи безпосередньо зв'язані з проблемою гендерної дискримінації в професійній діяльності та загально низького статусу жінки в організації. Такий статус жінки пояснюється дією феномену „скляної стелі", який розглядається як штучно створений бар'єр, заснований на забобонах, що не дозволяє кваліфікованим працівникам просуватися по службі, займати керівні посади в організації

Дослідники з гендерної педагогіки нагадують на важливості ненасильницького дискурсу, на поступовій зміні і доланні стереотипів, насамперед, у власній свідомості. Проблема стереотипів не в тому, що вони "добрі" чи "погані", а в тому, що вони мають приховану (латентну) форму соціальної детермінації. Як продукт соціального конструювання (найчастіше обумовлений системою владних стосунків), вони проявляються і відтворюються некритично. Таким чином, стереотипи гендерних груп ведуть до сприйняття і ставлення до індивідуумів відповідно до необґрунтованих упереджених думок.

Контрольні запитання:

- 1) Дайте визначення поняття: стать та біологічна стать. Чим вони відрізняються?
- 2) Назвіть три основні теорії гендеру.
- 3) Як сьогодні розглядають поняття «гендер»?
- 4) Дайте визначення поняттям «маскулінність» і «фемінність».
- 5) Чим відрізняються між собою гендерні стереотипи та соціальні стереотипи, наведіть приклади таких стереотипів.